

Oliver Orro loeng EGLi päevadel Tallinnas

Arhitektuurist majandus- ja sotsiaaalajaloo kontekstis

Palju räägitakse sellest, millised olid keskaegsed kaupmeheelamud, kes seal elasid ja miks need selliselt ehitati.

Igavaid maju ei ole!

Kui teada hoone ühiskondlikku tausta, võib rääkida kõikidest majadest.

19. sajandil oli praegune Õpetajate Maja Mereväe Ohvitseride Kasiino. Mehine maja oli, aga nii kaunistatud (parketid, maalingud jms), sest tollal – historitsismi ajal – võrdus ilus rikkalikult kaunistatuga.

Tänapäeval tundub see naiselik, aga tollal olid ka relvad rikkalikult kaunistatud. Suhtumine on ajas muutunud.

Kirikutest ja mõisatest on palju rääkida. Neid on üldiselt lihtne avada.

Kaasani kirik, 18. sajandi puitehitis. Aga miks ta ehitati?

Lisaks vene kaupmeestele olid Tallinnas vene sõjaväeosad, vene kroonuametnikud. Vene kogukond laienes.

Aga miks just seal? Sellepärast, et praeguse Stockmanni kaubamaja taga olid suured sõjaväekasarmud.

Tallinnas on vene kogukond küllaltki põline, on olnud siin sajandeid. Lisandunud on uued tulijad. Vana kogukonna sümboliks on see kirik.

1970ndatel lammutati Keldrimäe linnaosa maha, aga kirik jäi ja puitmajad üle tee jäeti talle seltsiks.

1960ndatel oli plaanis olnud ka kirik maha võtta, aga 1970ndate generaalplaanil on kirik olemas.

Väärtushinnangud muutusid. 1970ndatel taandus padu-modernistlik arusaam. Linnaruumis tähtsustati mitmekesisust – see päästis kiriku.

1960ndatel lammutati Kannikese lillepoe kõrval olnud kirik kõhklusteta.

Mõisatest. Mida sakste pärandiga teha?

Juba 1920-30ndatel otsiti funktsiooni. Mõnest sai nt haigla.

Sakste pärandit on kordades rohkem kui jaksame ülal pidada. Uhkust on rohkem kui tarvis.

Märkus saalist: Tobe oli siia kliimasse selliseid hooneid ehitada. Pole meie pärand.

Orro: Oleme siiski nende hoidmisel tublid olnud.

Pritsikuur. Saab rääkida tuletõrje teenistuse tekkimisest. 19. saj. suured tulekahjud linnades ja alevites. Puitmajade traditsiooni tulemus. Sama probleem ka Venemaal.

Vabatahtlikud + professionaalid. Maal peamiselt vabatahtlikud ehk priitahtlikud pritsimehed.

3. sektori erakordselt aktiivne tegevus, panustamine ühistegevustesse. Pritsikuur ehitati kogutud annetuste eest, osteti ka seadmed.

Seltsimajad, nt Kadrinas, on hästi säilinud. Nli ajal oli kultuurimaja riiklik, nagu tehas või täitevkomitee.

Tsaariajal ja EW ajal aga toetus tegevus inimeste initsiatiivile ja annetustele. Linnades olid suured klubihooned.

Tänapäeval vajab 3. sektor toetusi. Kirjutatakse projekte jms. Igal pool maailmas on nii. Vanasti 3. sektor ei anunud annetusi vaid pakkus ise midagi ühiskonnale.

Põhjus – meediakanaleid jms polnud. Kooskäimine oli oluline, seetõttu panustati oma aega ja raha. Sooviti füüsiliselt kokku saada.

Tänapäeval on meil internet. Pole vaja seltsimaja ehitada. See arhitektuurižanr räägib ka kogukonna-tunnetuse muutumisest. Nüüd on seltsimajad jälle osaliselt popid. Pildil Väike-Maarja põllumeeste seltsi maja, juugendstiil. Kollane, pruuni katusega, renoveeritud.

Pärnu võimlahoone (see ilus, vanalinna kõrval). Šnitti võeti Saksamaalt – hansagootika, neomanerism – baltisaksa rahvusromantika. Romantism pole stiil, vaid nähtus, mis hõlmab mitmeid stiile.

Selle maja puhul saab rääkida sporditraditsiooni tekkimisest 19. saj. lõpp/20.saj. algus. Varem imetleti suuri haritlasi ja väejuhte, nüüd suuri sportlasi. Rahvusülesuse moment – Lurichit imetlesid nii eestlased kui ka baltisakslased.

Uus arhitektuurižanr – võimlad, sõna otseses mõttes. Akrobaatika, maadlus, riistvõimlemine. Pallimänge eriti sees ei harrastatud.

Paljudes linnades on tsaariaegsed võimlad säilinud.

20. saj. alguses tuli kooliprogrammi enneolematu kehalise kasvatuse tund.

Koolimajad.

Liivimaal punasest tellisest gümnaasiumihooned, nt neorenessanss-stiilis 1860ndad kuni 20. saj. algus.

Gümnaasiumid tekkisid, kuna oli järjest enam jõukamaid inimesi, kes said oma lapsi koolitada.

Kõigepealt poeglaste, hiljem ka tütarlaste gümnaasiumid; lisaks spetsialiseerumised.

Tsaariaegsed koolimajad on kultuuriajaloo ja sotsiaalsete protsesside tunnistajad.

1920ndatel tekkisid suuremates linnades lasteaiad. Hea näide – Tallinnas Pärna tänaval asuv J.Poska lasteaed. A.Perna projekt. Põhjuseks oli naiste emantsipatsiooni peale Esimest maailmasõda.

Mehed läksid rindele ja senised meeste ametid võeti üle naiste poolt. Pärast ei tahtnud naised enam tagasi koju. Ka abielus naised tahtsid tööle. Nii tekkiski vajadus lasteade järele.

Puitmajad ühe ülisuure aknaga. Sinna on fotoateljee sisse ehitatud. Toona kasutati palju loomulikku valgust. Oli populaarne käia fotograafide juures. Seetõttu olid ka paljudes alevikes tsaariajal fotoateljeed.

Meie 1930ndate funktsionalism on maailmatasemel.

Olev Siinmaal polnud arhitektidiplomit. Ta oli õppinud Saksamaal niiöelda tehnikumis 3 aastat.

Toona ja ka tänapäeval õpitakse arhitektiks 5-6 aastat.

Tehnik-arhitekt vs kunstnik-arhitekt.

Siinmaa oli EW ajal üks parimaid, aga kolleegid ei pidanud temast alati lugu.

Küsimus saalist: Kuidas saavad sellised kastmajad olla ilusad?

Orro: Noortele see siiski meeldis.

1950ndatel levis uusfunktsionalism. Tuldi Siberist tagasi. Need, kes olid olnud 1930ndatel noored, jätkasid EW aja traditsiooni eramajade ehituses. Usk moodsa esteetika võidukäiku. Neofunk – arstid ja insenerid.

Raudteejaamad.

Raudtee on mõnikord sotsiaalseks piiriks – jõukamad ühel ja vaesemad teisel pool.

Huvitavad on ka jaamade abihooned. Reisijate- ja kaubavedu.

Uued kaubaartiklid, vabrikutoodang maapoodidesse. Kaubalaod, kaubaaidad.

Raudtee oli oluline ka siis, kui koliti nt maalt linna vms. Rongidel olid eraldi pagasivagunid.

Kaubalaod olid ka pagasaiad. Veoautosid praktiliselt polnudki. Kõik veod toimusid raudteel.

Pagasiveosüsteem toimis üle kogu Venemaa.

Veetornid.

Tihti esteetiliselt atraktiivsed.

Auruvedurid vajasid vett, seetõttu olid raudteejaamades veetornid. Vesi ei tohtinud kahe jaama vahel otsa saada. Veetornid olid nagu bensiinjaamad. Oli vaja vett ja sütt.

TÜ Naistekliiniku maja (praegu TÜ sotsiaalteaduskond).

Seal anti sünnitusabi, raviti günekoloogilisi haigusi ja – väga oluline – koolitati ämmaemandaid.

Üleminek kiirele rahvastiku juurdekasvule. Laste suremus järjest vähenes.

Parem hügieen, epideemiate taandumine, kartuli, puuviljade, marjade levik, meditsiini areng.

Moodsa sünnitusabi tulek. Professionaalseid ämmaemandaid oli võimalik kutsuda või haiglasse minna.

Miks tehti 19. saj. kirikuaknad suuremaks?

Kuna tulid rõdud ja seal oli liiga pime.

Miks tulid rõdud?

Sest kogudused kasvasid?

Miks nad kasvasid?

Sest oli üldine tugev rahvastiku juurdekasv?

Miks see nii oli?

Sest olid naistekliinikud, ämmaemandad, meditsiini üldine areng.

Peeter Suure sõjasadam asutati 1912.

Lennusadama angaarid – innovaatiline konstruktsioon. Silindriliste ja sfääriliste konstruktsioonide kombinatsioon.

Kasari sild.

Üks esimesi raudbetoonsildu Eestis. Pikk, aga väikese-sildeline.

Tollases erialaajakirjas Prantsusmaal ilmus selle kohta artikkel.

Kasari jõgi on sellel kohal madal, ei laevatata – seetõttu lühikesed silded.

Tollal muidu betooni veel nii palju ei usaldatud.

Üks Belgia firma konstrueeris selle silla.

Kuulus arhitekt betooni alal – J.Hennebique.

Silikaattellised.

1910 asutati tehas. Suurem osa esialgsest toodangust läks Estonia teatri ehitusse, aga see ei paista välja.

Haapsalus on keskväljakul kaupmeheelamu, mis on silikaattellistest. Need on ilmselt imporditud

Rootsist. See materjal oli moodne. Majaomanikul oli soov teistest eristuda.

Tallinna LV hoone on imporditud klinkertellistest. Ka selle hoone ehitusel sooviti teistest eristuda.

Töölisasulate tekkimine. Ühiskonna kihistatus.

Sihi tänava barakid – meistrid, töölised, õpetajad.

Milline kuristik eristab ühte maja teisest! Direktori puitpitsilisest majast olid vaated töölisbarakkidele.

Revolutsioonid – mis neid põhjustas? Varane kapitalism, sest lõhe oli tõesti ääretult õudne.

Ida-Virumaa tööstuslinnad. Ahtme.

Stalinistlikud ideaallinnad. Suure linnaruumi planeerimise joon. Uute inimeste juurdetoomine.

NLi forsseeritud industrialiseerimine, ühiskonna totalitaarsus, kõik ühtemoodi.

Demokraatlik ühiskond ei suudaks selliseid linnu genereerida.

Tallinna linna tapamaja, nüüd kontorihoone Vilmsi tänaval.
Tapamajad märgivad üleminekut moodsale tarbimisühiskonnale. Tekivad toiduainetööstused.
Inimesed ise ei puutu enam tingimata kokku toidu tootmisega.

NLi piirivalvekordon.

NL kartis kodanike põgenemist. Piiritsoon ja suletus – mõjud rahvastikuprotsessidele ja arhitektuurile.

Elamuarhitektuur – teise ajastu tõekspidamised, perekonnastruktuur, tavad ja tabud. Kõigest sellest saab rääkida.

Stalinistlik maja Stockmanni vastas. Ehitati pommiaku varasemate puittarede asemele.

See uhke stalinistlik hoone oli ideoloogilise triumfi sümbol.

Korterid olid ühiskorterid, aga maja ise väljas üliuhke.

Usuti, et töölisklassi elamu peab olema sama uhke kui varem olid aadlipaleed.

Fassaad versus sisu – nagu kogu NLi ühiskond.

Hiljem otsustati ilustustest loobuda, sest oli vaja kiiremini ehitada.

Hruštšovkad. Nendes sai iga pere vähemalt oma korteri. Tagumisse tuppa sai läbi eismese, et ei saaks muuta kommunaalkorteriks. Et poleks võimalik sinna mitut perekonda panna. Tehti teadlikult nii.

Soome barakk – ehitati sõjakompensatsiooniks. Mujal Venemaal ehitasid soomlased. Meil lõpetati see ära, sest eestlased said soomlastest keeleliselt hästi aru. Selline suhtlus polnud nõukogude ühiskonnas ette nähtud.

Kinod oli propaganda seisukohast väga olulised. Asusid alati heas kohas.

Saunad.

Meie saunakultuur ja avalikud saunad.

Tsaariajal olid paljud korteris ilma vannitoata, samuti EW ajal. Seega olid linnasaunad väga olulised.

NLi ajal ehitati saunad pikaks venitatud põhiplaaniga. Ühelt poolt sisse ja teiselt poolt välja.

Ehitati nii, sest tuumasõja korral tuli ellujäänud niimoodi tuumasaastest puhtaks pesta. Projektide seletuskirjades on see kõik sees.

Ühiskonna moderniseerimine kajastus ka selles, et 19. saj. II pooles tulid uued konfessioonid (adventistid, metodistid jt) – inimese vaba valik.

Rapla KEKi hoone!

20. saj. arhitektuur kui potentsiaalne vaatamisväärsus. Arhitekt Toomas Reil, 1970ndad.

Raplas on kaks vaatamisväärsust – kirik ja KEKi hoone.

Muinsuskaitse kodulehel on võimalik maakondade kaupa otsida. On hea andmebaas.

Konspekteris Liina Steinberg